

Оригинални научни рад
Мр Игор Зекановић*

ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ НА ГРАЂАНСКИ РАТ У БИХ И КОНСТИТУИСАЊЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Апстракт: Политичко-географски процеси на геопростору бивше Југославије крајем 20. вијека довели су до стварања нових политичко-територијалних заједница. СФР Југославија се распала већ 1991. односно 1992. године. На њеном геопростору је настало шест нових држава. У оквиру једне од њих, Босне и Херцеговине, егзистира Република Српска.

Кључне ријечи: Југославија, републике, геополитички положај, дезинтеграција, грађански рат, Република Српска, ентитет.

Abstract: Political-geographical process at the area of former Yugoslavia at the end of the 20 th century resulted in creation of new political-territorial communities. SFR of Yugoslavia disintegrated back in 1991, that is in 1992. Six new states came into existence on its area. Within the framework of one of those exist the Republic of Srpska.

Key words: Yugoslavia, republics, geopolitical position, disintegration, civil war, Republic of Srpska, entity.

Полазна разматрања

Завршетком Првог свјетског рата и послвије распада Аустроугарске монархије 1918. године, створена је прва заједничка држава Лужних Словена. Уједињење је проглашено 01.12.1918. године, а новостворена држава је добила назив Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. Од 1920. године, држава ће се звати Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

Након II свјетског рата, створена је "друга" Југославија. Била је централизована, социјалистичка земља, заснована на снази Комунистичке партије Југославије, а утемељена на политичкој основи "братства и јединства".

---

* виши асистент, Природно-математички факултет, Бања Лука.

Декларација о проглашењу ФНР Југославије усвојена је 29.11.1945. године, на основу одржаних избора 11.11.1945. године на којима је побједила КПЈ. Јануара 1946. донешен је и први послеријатни Устав, а Народна скупштина је именовала Владу ФНРЈ са Јосипом Брозом Титом на челу. И у области спољне политике, примат је имала идеологија у односу на националне интересе, економску рационалност, па и међународно-правне обавезе. Уставом из 1946. године извршена је и административно-територијална подјела државе на шест република, а у саставу Србије су егзистирале двије аутономне покрајине.

Држава је обухватала територију некадашње Краљевине Југославије (247.542 км²) уз присаједињење дијелова Словеначког приморја, Истре, Ријеке, Задра, острва Цреса и Лошиња, Ластова и Палагруже (7.728 км²)¹.

Национална измјешаност становништва је несумњиво била најистакнутија одлика Југославије. Управо су вишенационална структура становништва, као и засебни историјски развоји народа, утицали на настајање федеративног уређења земље, односно настајање република и покрајина.

Са државно-правног аспекта, Југославија је имала четири Устава (1946, 1953, 1963 и 1974.). Уставом из 1963. године, назив државе био је промијењен².

Геополитички положај СФРЈ

Социјалистичка Федеративна Република Југославија је својим већим дијелом захватала сјеверозападни и средишњи дио Балканског полуострва, док је мањим дијелом преко Саве и Дунава залазила у средњу Европу. Дакле, она је припадала групи балканских, али и средњеевропских и медитеранских држава. Површина СФРЈ је износила 255.804 км² и по својој величини налазила се на деветом мјесту у Европи. Укупна дужина границе према сусједним државама је износила 2.969 км. Када се томе додају и 2.092 км поморско-обалске границе и 4024 км обалске линије свих острва на Јадрану, имала је укупно 9.085 км граничне линије³.

---

¹ Овој територији је Лондоским уговором из 1954. године припојено 534 км² такозване зоне Б (Истра, дио Кварнерских острва и дио Словеначког приморја источно и југоисточно од Трста) и дијела зоне А, коју је чинила околина Трста, долина Соче, Фурланија и дио западне границе Словеније према Италији.

² Уноси се у назив државе идеолошка ознака „социјалистичка“, а избацује продукцијоно-популистичка ознака „народна“, па се држава умјесто ФНРЈ зове Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ).

³ Копнена гранична линија повучена је на 2.173 км. На 711 км дужине гранична је линија одређена токовима ријека и на 85 км обиљежена је на површини језера. (Вељко Рогоћ, Регионална географија Југославије, Школска књига Загреб, Загреб, 1982. год. стр. 15.)

Табела 1: Дужина граница у километрима и број пограничних прелаза

Граничне државе	Укупно	Копнена	Ријечна	Језерска	Број гран. прелаза
Италија	202	172	30	-	9
Аустрија	324	245	79	-	10
Мађарска	623	402	221	-	8
Румунија	557	267	290	-	5
Бугарска	536	509	27	-	8
Грчка	262	238	4	20	2
Албанија	465	340	60	65	4
Укупна дужина	2.969	2.173	711	85	

(Извор: Вељко Рогоћ, Регионална географија Југославије, Школска књига Загреб, Загреб, 1982. год, стр. 15.)

Налазила се на раскрсници међународних путева између Европе и Азије, на простору гдје су се укрштали и сукобљавали интереси највећих свјетских сила. Овај простор имао је посебан значај за Европу и сложен политички и геополитички положај⁴.

Геополитички значај огледа се и у томе што су преко Балкана водили важни саобраћајни правци из Европе према централном и источном Медитерану, и обрнуто. Преко њега воде и многи ваздушни путеви из Европе на Блиски и Средњи Исток, источну и сјеверну Африку. У концепцији супростављених блокова, посебан значај имао је средишњи дио Балканског полуострва на којем се налазила СФРЈ. Иако је имала социјалистички систем уређења, ова држава није била чланица Варшавског уговора, али ни НАТО пакта. До 1948. године и "резолуције Информбироа", Југославија је била наклоњена заједници социјалистичких земаља. Раскид присних односа са СССР-ом донио је блокаду и прекид сарадње свих социјалистичких земаља са Југославијом. Међутим, и СССР је изгубио могућност да преко једне своје "марионете" избије на топло море. Након ових догађаја, дошло је до интензивније сарадње СФРЈ и САД. Иступањем Југославије из совјетске интересне сфере, геополитички положај Југославије постаје изузетно осјетљив, притисци су стални, тако да она почетком 1950-тих мора потражити и друга осигурања одбрамбеним повезивањем са другим балканским државама (Грчком и Турском), због чега је с Истока означена као индиректни члан НАТО пакта. Југославија је сврстана у групу земаља који се налазе у "сивој зони", према којој се води

⁴ У вријеме хладног рата и биполарне подјеле Европе, Балкан је имао статус "сиве зоне". На Балкану је успостављена равнотежа по обрасцу 2+2+2. Грчка и Турска су биле чланице НАТО пакта, а Румунија и Бугарска чланице Варшавског уговора. Албанија од 1962. године није припадала ни једном блоку. Као копнени, поморски и ваздушни мост између Европе, Азије и Африке, Балкан је имао изузетан геостратегијски значај, и војно-стратегијску важност. У историји међународних односа, овај простор постао је раскрсница различитих интереса великих сила, које су на њему настојале реализовати циљеве свога војног и политичког надметања.

двострука политика: подршка независности у односу на противничку страну силу и покушај привлачења у своју "гравитациону сферу" утицаја⁵.

Положај СФРЈ у чувеној Римланд зони је још више утицао на њен геополитички значај у свијету. Осјетљивост геополитичког положаја СФРЈ остаће трајна особина све до 80-тих година прошлог вијека, када почиње раздобље новог глобалног попуштања (неодетант).⁶

Узроци дезинтеграције СФРЈ

Период владавине Комунистичке партије Југославије од 1945. до 1990. године био је релативно дуг период мира, и то захваљујући ауторитету власти, која је успјела сачувати систем у цјелини.

Ипак, за све вријеме свога постојања, СФРЈ је била изложена разноразним нападима сецесионистичких и контрареволуционарних снага у земљи и из иностранства. Била је више пута суочена са покушајима изазивања и кориштења криза.

Узроке распада СФРЈ, можемо сврстати у три групе, а то су: а) *узроци у конститутивним елементима државе*, б) *узроци усљед Уставног уређења* и в) *узроци међународног карактера*.

а) *Узроци у конститутивним елементима државе* заснивају се на неповољној административно-територијалној подјели државе. Подјела је извршена према националном кључу. Једино су у Босни и Херцеговини сва три народа живјели са једнаким правима. Републичке границе нису биле ни историјске, ни етничке, ни објективне. Савезна држава је имала све мањи утицај на републике, тако да су на „периферији“ државе почели да се стварају центри националистичко-сепаратистичких активности.

Прва, националистичко-сепаратистичка побуна избила је на Косову 1945. године, а поновљена је 1968. и 1981. године. Сепаратистички покрет Шиптара на Косову и Метохији се континуирано, неометано и некажњено, развијао и интензивирао, да би рапидно ескалирао 1981. године. У свијету

---

⁵ Процес развоја хладног рата у нашем региону почео је са тзв. Трумановом доктрином из 1947. године о потреби војне и економске помоћи Грчкој и Турској због њихове наводне угрожености од стране Совјетског Савеза, а уствари ради > припремног корака за остваривање других, кудикамо важнијих економских и политичких активности у различитим регионима света <. (Момир Стојковић, Југословенски геопростор као чинилац међународног положаја Југославије, Зборник радова: Југословенски геопростор, Центар за марксизам универзитета у Београду, Београд, 1989. год, стр. 113.).

⁶ Опћи геополитички положај Југославије у Римланду имао је три битне последице: 1. она је једина земља која остварује *територијални континуитет* између Варшавског уговора и отвореног Средоземља и мимо цариградских тјеснаца; 2. за Запад важна је *приморска локација*, јер се тиме осигурава релативно лака и сигурна приступачност и 3. политичко је значење Југославије као *несврстане земље* нарочито наглашено локацијом у Римланду зато што је политика несврстаности политика мира и смањивања напетости, а то је од изузетног значења управо у *зони Римланда*, будући да је *то простор природно предестиниран да буде подручје сукоба између хеартландске геокрације у евроазијској језгри и прекоморских или римландских транслокација*. (Радован Павић, Основе политичко-географског положаја Југославије послје II свјетског рата (изабрани примјери), Научни скуп: Југословенски геопростор, Центар за марксизам универзитета у Београду, Београд, 1989. год, стр. 17.).

су се Косово и Метохија увијек узимали као један од основних темеља југословенске кризе⁷.

б) *Узроци успјед Уставног уређења* заснивају се на правним основама. За почетак дезинтегративних процеса, тј. стварања услова за нестанак СФРЈ, сматра се Устав СФРЈ, усвојен 1974. године. Он је у цјелини представљао побједу националистичких и сепаратистичких снага у републикама и покрајинама, блокирао функционисање савезних институција и подстакао дезинтеграцију СФРЈ. Овим Уставом, свака република је имала своје Вијеће, а Савезно вијеће је састављено од делегата из република и покрајина који заступају њихове интересе, а не интересе читаве земље. Косово и Војводина су постале самосталне социјалистичке покрајине у саставу Србије. Интересантно је да је њихов статус као аутономних покрајина био истовјетан са статусом република (исте ингеренције), иако су се "формално" водиле у саставу Србије. Све је то посљедица, у једну руку, уставног развоја земље од 1946-1974. Устави су у великој мјери утицали на декомпозицију државе, кроз постепено стварање центара моћи у републикама.

По Уставу из 1974. године, територија СФРЈ је била јединствена и сачињавале су је територије социјалистичких република, што је тешко објаснити с обзиром на чврсто постављене границе унутрашњих суверених држава (република). Границе унутрашњих држава (република), које су створене овим Уставом, отвориле су процес националног преиспитивања и окупљања, али и националне територијализације.

Све већа самосталност република и покрајина доприносила је како одређеној демократизацији политичких и културних институција, тако и још јачем напретку национализма.

в) *Узроци међународног карактера* су, прије свега, базирани на констелацији односа између два супростављена војно-политичка блока, односно, на распад Југославије су у великој мјери утицале глобалне геополитичке промјене у Европи и свијету, деведесетих година прошлог вијека. У периоду блоковске подјеле Европе, Југославија је представљала "мост" између Истока и Запада. Оваква позиција била је резултат 50:50 "јалтанске формуле" о подјели интересних сфера међу силама побједницима II свјетског рата. Наиме, хладни рат⁸ је окончан крајем деведесетих

---

⁷ Основни циљеви психолошко-пропагандне активности против СФРЈ, посебно са Запада, била је манипулација са њеним многонационалним саставом. Увијек се истицало да је ово најслабија карика југословенског друштва и да ће у евентуалној кризи бити повод за рушење јединства политичког система и разбијање територијалне цјелovitости Југославије, што се на крају и обистинило.

⁸ Хладни рат, стање заоштрених односа, непрекидне напетости између две или више земаља, односно антагонистичких сила. Највећи интензитет забиљежен је послје Другог свјетског рата између западних сила – САД, Велике Британије и Француске са једне стране и СССР-а са друге стране. Разлога је било више: Њемачка, Берлин, Кореја, Блиски исток, територијалне претензије и др. Трајао је скоро две деценије, а оставио је веома тешке последице: легализована је политика са позиције силе, створени су антагонистички војни блокови, интензивирана је трка у наоружању, производња нуклеарног оружја је попримила огромне размјере, избиле су бројне кризе и ратни сукоби, заоштрена је идеолошка поларизација и др. У спровођењу ових и других акција

година прошлог вијека (састанком председника САД и СССР-а на Малти), гдје је СССР и источни "блок" дефинитивно "изашао" као поражена страна у надметању двије супер силе и два блока.

Распадом СССР-а и Варшавског уговора, као једног од два антагонистичка блока, довело је до промјене политичке карте Европе. Овим промјенама је Југославија изгубила смисао постојања као "тампон зона" између супростављених блокова. Када је нестало моћног Истока није било потребе ни за опстанком СФРЈ или било каквом политичко-територијалном јединицом са овим друштвено-политичким уређењем. И сама зона Rimlanda се у просторном смислу трансформисала, а САД су користећи слабости и немоћ СССР-а побољшале своју глобалну геополитичку позицију, инкорпорирајући некадашње чланице ВУ и СЕВ-а у своју интересну сферу и зону утицаја са намјером да прошире НАТО што више на Исток. Југославија се тако нашла у мање значајном дијелу Римланда, то јест у његовом спољашњем ободу. С том промјеном положаја изгубила се и потреба за цјеловитошћу СФРЈ, сходно губитку значаја којег је раније имала ("хладни рат").

Теза Самјуела Хатингтона о глобалним етничким сукобима, односно о сукобима цивилизација, своју примјену и објашњење могла би да има у дезинтеграцији Југославије. Разбијање Југославије, тврди Хатингтон, почело је проглашењем независности Словеније и Хрватске, те њиховим захтјевима за подршку од стране западноевропских сила. Одговор Запада, дефинисала је Њемачка.

Процес распада СФРЈ

Распадом СКЈ и заостравањем међурепубличких сукоба 1990. године, створени су услови за вишепартијски систем и оснивање политичких партија на етничком принципу. Ово је довело до још веће конфронтације и заостравања политичке ситуације у земљи.

До изражаја су дошле традиционалне линије подјела – конфесионалне, културне и економске (културне на основној трансферзали Исток-Запад, и економска подјела по линији: Уна-Сава-Дунав, то јест подјела на привредно-економски Сјевер и Југ).

У априлу 1990. године на изборима у Словенији побјеђује Демократска опозиција Словеније – ДЕМОС, која је са већином партија у Словенији била јединствена по питању отцјепљења. Убрзо након избора, Скупштина Републике Словеније је усвојила 2. јуна 1990. године "Декларацију о суверености" државе Републике Словеније и прогласила примат републичког закона у односу на савезни. Шест мјесеци касније, одржан је референдум на коме се 86% гласача изјаснило за отцјепљење.

протагонисти хладног рата, посебно суперсиле, примењивали су најразноврснија војна, политичка, економска, пропагандно-психолошка и друга средства, доводећи човечанство кадкада на руб свеопштег ратног сукоба. (Војни лексикон, ВИЗ, Београд, 1981. год, стр. 171.)

Под оваквим околностима, сецесионистичке амбиције су се прво појавиле у Словенији и Хрватској (већ је истакнуто да је Скупштина Републике Словеније, усвојила 2. јула 1990. године Декларацију о суверености Републике Словеније). Референдумом, 28.12.1990. словеначко становништво се изјаснило за отцјепљење. Сав процес је завршен усвајањем Повеље о самосталности и суверености Републике Словеније, 25.06.1991. године.

У Хрватској је хронологија догађаја била слична. Сабор Републике Хрватске донио је 28.12.1990. Устав Републике Хрватске којим се "Република Хрватска установљава као национална држава хрватског народа". Референдумом, 19.05. 1991. године, око 94% гласача се изјаснило за отцјепљење Хрватске. Исти дан када је Република Словенија усвојила "Повељу о самосталности", Сабор Републике Хрватске доноси "Уставну одлуку о суверености и самосталности Републике Хрватске".

Сецесија ових федералних јединица била је увертира у трагичне ратне догађаје на простору бивше СФРЈ.

У Босни и Херцеговини су створене три веће националне партије. Прву националну странку оснивају муслимани под називом Странка демократске акције, 26.05.1990. године. Српска демократска странка Босне и Херцеговине је формирана 27.07.1990. године. Хрвати су основали Хрватску демократску заједницу у Босни и Херцеговини, 06.09.1990. године. Босна и Херцеговина је уставним амандманима у јулу 1990. формално добила статус независне државе. У октобру 1991. године (15.10.), Скупштина БиХ је усвојила Резолуцију о суверености БиХ.

Тиме се БиХ према националном кључу распада на три дијела. У октобру 1991. дјелује Скупштина српског народа у БиХ, а крајем исте године и Скупштина хрватске заједнице Херцег Босна. Тако су у БиХ формиране три државе са цјелокупном организацијом власти.

Циљ македонских националиста је био отцјепљење Македоније од Југославије. Македонија је у јануару 1991. донијела Декларацију о независности. Након референдума, 08.09.1991. године на којем се око 90% Македонаца изјаснило за суверену Македонију, крајем новембра исте године усвојен је нови Устав Републике Македоније.

Од свих југословенских република, Србија се најспорије удаљавала од комунизма и тешко прихватала вишепартијски систем. Неспремно је дочекала бројне промјене, које су се дешавале у њеној околини, и унутар саме државе Србије. То је проузроковало увјерење да је кашњење и неспремност, првенствено српских политичких кругова било кобно по даљи развој ситуације. Нову заједничку федеративну државу образовале су Република Србија и Република Црна Гора, које су се добровољно удружиле и образовале заједничку државу Савезну Републику Југославију (28. април 1992.).

Табела 2: Табела површине и броја становника СФРЈ по републикама, а према попису из 1991.

	Површина км ²	Број становника	Површина (%)	Становника (%)
СР Југославија	102.173	10.337.504	39,9	44,0
Србија	88.361	9.721.177	34,5	41,4
- Централна	55.968	5.753.825	21,9	24,5
- Војводина	21.506	2.012.605	8,4	8,6
- Косово	10.887	1.954.747	4,3	8,3
Црна Гора	13.812	616.327	5,4	2,6
Хрватска	56.538	4.763.941	22,1	20,2
Македонија	25.713	2.033.964	10,0	8,7
Словенија	20.251	1.974.839	7,9	8,4
Б и Х	51.129	4.365.639	20,0	18,6
- Република Српска	25.053	1.624.500	9,8	6,9
- Федерација БиХ	26.076	2.741.139	10,2	11,7
СФР Југославија	255.804	23.475.887	100	100

(Извор: Душко Јакшић, Постдејтонска стварност и перспектива, Атлантик ББ, Бања Лука 1997. год, стр. 85.)

Европска заједница ⁹ (ЕЗ) је добила мандат за посредовање у југословенској кризи, то јест под снажним утицајем спољних чинилаца "југославенски случај" се већ у љето 1991. године нашао на дневном реду европских и свјетских форума.

За почетак њеног укључивања сматра се организовање састанка тројне министарске делегације ЕЗ са југословенским званичницима на савезном и републичком нивоу 07.06.1991. године на Брионима. У мисији ЕЗ били су шефови дипломатија Холандије, Луксембурга и Италије – Жак Пос, Хансен ван ден Брук и Ђани де Микелис.¹⁰

Република Словенија и Република Хрватска, сходно одлукама Брионске конференције проглашавају независност 8.октобра 1991. године. Сецесија Словеније и Хрватске била је пресудан момент за прерастање југословенске кризе у грађански рат. Почетком рата сматрају се борбена

⁹ Европска заједница је дјеловала уз пуна овлаштења КЕБС-а и створила неке од *ad hoc* институција, међу којима треба посебно истаћи Конференцију о Југославији започету у Хагу, а настављену у Бриселу, Лондону и Женеви, те Арбитражну комисију у оквиру Конференције. Ангажовање ЕЗ у југословенској кризи, на почетку је имало обиљежје пружања "добрих услуга" у смислу посредовања у мирном рјешавању кризе. Међутим, повјерени мандат ЕЗ пружања "добрих услуга", све више постаје пристрасан, односно ЕЗ у којој главну ријеч има све моћнија Њемачка уз префутну сагласност Француске и Енглеске, а руководећи се већ познатим националним интересима, испољава нескривене амбиције да се криза ријеша у корист сецесионистичких република.

¹⁰ Министарска тројка ЕЗ предочила је својим саговорницима нацрт мировног плана у три тачке: прво, да се одмах обустави ватра и војска повуче у касарне; да Словенија и Хрватска "замрзну" своје одлуке о издавању из Југославије у року од три месеца и, треће да се што пре конституише Председништво СФРЈ избором ротирајућег председника, по утврђеном редоследу, из Републике Хрватске.(Славољуб Шушић, Балкански геополитички кошмар, Новинско-издавачка установа "Војска", Београд, 1995. год, 109.)

дејства Територијалне одбране Словеније на касарне Југословенске Народне Армије и преузимање граничних прелаза према Аустрији, Мађарској и Италији. Предсједништво СФРЈ је 18.јула 1991. године одлучило да се ЈНА повуче из Словеније и тако прекршило постојећи Устав. Слабости које је показала ЈНА у овом рату још дуго ће остати обавијене велом тајни. Једно је сигурно: " ЈНА није могла да остане под стакленим звоном у земљи гдје је срушен цео систем, морал и вредност и било је наивно очекивати да она остане потпуно имуна од утицаја друштва.¹¹

Када је донешена одлука о повлачењу ЈНА из Словеније, на територији Хрватске појачани су напади на јединице и касарне ЈНА. Рат се убрзо распламсао на читавој територији Хрватске, а најжешће борбе су вођене у јесен 1991. у Вуковару.

Многобројним примирјима, рат се безуспјешно покушавао ставити под контролу. У прољеће 1992. године, рат је "пренешен" у Босну и Херцеговину.

Грађански и етничко-вјерски рат у Босни и Херцеговини

Социјалистичка Федеративна Република Југославија се распала врло брзо, већ 1991. односно 1992. године. На њеним "рушевинама", настало је пет држава: Словенија, Хрватска, Македонија, Србија и Црна Гора с тим што су задње двије образовале савез под именом Савезна Република Југославија (СРЈ).

Последња, шеста република, Босна и Херцеговина, није се тако лако могла трансформисати у суверену државу.

"Нова" Босна и Херцеговина се није могла ни формирати, ни опстати као јединствена (унитарна) држава. Она је за вријеме СФРЈ сматрана "Југославијом у малом", јер све специфичности које је имала Југославија, имала је и СР Босна и Херцеговина.

Социјалистичка Република Босна и Херцеговина је била трећа по величини република у Југославији и заузимала простор од 51.129 км² или 19,9% територије СФРЈ. Налазила се између 42⁰26' и 45⁰15' сјеверне географске ширине, те 15⁰45' и 19⁰41' источне географске дужине. Битна особина географског положаја БиХ био је средишњи положај у простору Југославије, између великих друштвено-економских регија – панонске и јадранске (медитеранске).

Са сјевера, запада и југа, граничила се са СР Хрватском, а са истока и југоистока СР Србијом и СР Црном Гором, док је дужином од 20 км обалне линије излазила на море код Неум-Клека.

У БиХ су са истим правима и обавезама живјели Срби, Хрвати и муслимани, што значи да ни један народ није био носилац републичког суверенитета, какав је био случај у другим републикама. Дакле, Босна и

---

¹¹ Мирослав Лазански, Јутарња патрола, Књига-Комерц, Београд, 1999. год, стр. 152.

Херцеговина је била једина југословенска република без већинског "државотворног" народа. Према републичком Уставу из 1974. године, "носилац" суверенитета су три националне заједнице: Муслимани, Хрвати и Срби. За БиХ се говорило да у цјелини није била, ни српска, ни хрватска, ни муслиманска, већ и српска и хрватска и муслиманска.

Зато је било нелогично и неразумно да један народ преузме водећу улогу у политичком и државном животу.

Послије првих вишепартијских избора, народи БиХ су искористили своје политичко право и гласали за националну опцију, тј. за своје националне странке. Тако су избори одржани према националном кључу, а резултати у корист националних партија, били су идентични са етничком структуром становништва БиХ. Интереси и циљеви три заједнице били су потчињени националној идеји. Муслимани су били обједињени у Странку демократске акције, Срби у Српску демократску странку, а Хрвати у Хрватску демократску заједницу.

Криза у Босни и Херцеговини била је само најдрастичнији израз укупне кризе и разбијања бивше заједничке државе. Она је испољавала све историјске и савремене елементе балканизације због геополитичких и етничких испреплетености интереса и чинилаца локалног, регионалног и глобалног карактера. Елементи локалног карактера огледају се у тежњи и интересима три народа у БиХ за стварањем "националних држава". Елементи регионалног се заснивају на измјешаности интереса народа у БиХ са интересима и циљевима сусједних балканских народа и држава у непосредном геополитичком окружењу, а елементи глобалног кроз стратешко присуство великих сила и њиховим геополитичким циљевима, који су у великој мјери утицали на настанак и ток кризе.

Супростављени интереси српског, хрватског и муслиманског етникума имали су посебно изражену просторну димензију, произашлу из различитог схватања суштине територије, коју су све три стране подразумјевале као "своју". Појачавали су се конфликти између етноса, културе, историјских и државних схватања "нове" политичко-територијалне заједнице. Поново се поставило старо историјско и геополитичко питање: Чија је Босна и Херцеговина ?

Крајем 1991. парламент Босне и Херцеговине, заузео је курс отцјепљења од СФР Југославије. Тачније, Скупштина БиХ је 14.10.1991. год. усвојила Резолуцију о суверености Босне и Херцеговине, а у децембру исте године усвојила и Декларацију о независности.

Да би спријечила избијање грађанског рата у БиХ, Арбитражна комисија (Бадентерова комисија) на чијем челу се налазио француски правник Робер Бадентер, предложила је да се у БиХ одржи референдум. На референдуму су се 29.02. и 01.03.1992. муслимани и Хрвати изјаснили за сецесију (63%). Запад је резултате референдума прихватио као основ за успостављање нове државе. Према Бадентеровој комисији, административне границе република су признате као међународне, што искључује могућност да народи унутар република имају право на самоопредјељење.

Европска заједница је званично признала Босну и Херцеговину као суверену државу 06.04.1992. године, а сљедећи дан су то учиниле и Сједињене Америчке Државе. Од тада је на простору Босне и Херцеговине вођен троипогодишњи грађански и етничко-вјерски рат између три сукобљене стране, гдје је животе изгубило преко 300.000 људи.¹²

БиХ се убрзо распала на три дијела: Републику Српску, Херцег-Босну и муслиманску БиХ. У једном периоду егзистирао је и четврти: АП Западна Босна.

Схвативши да се таква суверена БиХ не може конституисати и одржати, Европска унија је формирала експертску групу у циљу проналажења рјешења територијалне подјеле БиХ. Експертску групу је предводио Предсједавајући у ЕУ, португалски дипломата Хозе Кутиљеро, а предложена је кантонизација БиХ уз поштовање географских, религијских, економских и других принципа.

Преговори између Срба, Хрвата и муслимана почели су у Сарајеву 14.02.1992. године, наставаљени у Бриселу 30. и 31. марта и коначно неуспјешно окончани у Лисабону 21. маја исте године. Декларација о принципима уставног уређења БиХ, познатији под насловом "Кутиљеров план" ("Лисабонски папир"), све три стране су прихватиле 17.03.1992. у Сарајеву. Упркос тространој сагласности три народа у БиХ, овај план је остао нереализован, због накнадног одбијања муслиманске стране, одмах након признања БиХ.

Као дио "Кутиљеровог плана", Кутиљерова мапа је била прва конкретна територијализација унутрашње подјеле БиХ. Полазни принцип Кутиљерове мапе била је подјела босанско-херцеговачке територије на основу просторног размјештаја национално-конфесионалних заједница. Предвиђено је уређење БиХ на федерално-конфедералним односима територија формираних према принципу етничке хомогености три заједнице, те је поштовао реалност вјерских и националних антагонизама у БиХ и неминовност њене диобе под оваквим условима и околностима.

Након неуспјелих преговора у Лисабону, Уједињене нације преузимају водећу улогу у рјешавању босанскохерцеговачке кризе и цјелокупног југословенског геопростора. Наиме, Лондонском конференцијом из 1993. године, југословенска криза се покушала ријешити у пакету, уз помоћ два координатора од стране УН и ЕУ.

Први званичан приједлог за рјешавање босанско-херцеговачке кризе познат је као Венс-Овенов план.

Венс-Овенов план је предвиђао подјелу БиХ на десет провинција, три српске, три муслиманске, двије хрватске и двије мјешовите.

---

¹² Погрешне политике, вјерске разлике, различити национални идентитети, историја, митови, економска криза и много других бесмислених разлога вјешто су прикривали прави мотив за почетак рата или су помогли да се рат распламса. Уствари, рат је вођен чисто због државног питања којим се тражио одговор: ко треба да влада Босном?. (Мићо Стојановић, Геополитичка и геостратегијска суштина процеса савременог свијета – противрјечности и контраверзе међународних односа -, Графомарк Лакташи, Бања Лука, 2001. год, стр. 33.).

У основи је полазио од војностратегичких премиса. Провинције су пројектоване тако да се онемогући континуитет српских територија, што је водило унитаризацији. Предложена унутрашња подјела била је у потпуној колизији са реалним стањем и линијама разграничења зараћених страна. Мапа се заснивала на фрагментирању и редуковању српске територије, а укупна површина српских провинција би износила само 43% површине босанско-херцеговачке територије, што је одударало од фактичког стања на терену. Овај план је био неприхватљив за српску страну, те га је она и одбацила 1993. године.

Након пола године, припремљена је модификована верзија овог плана, позната као Овен-Столтенбергов план, гдје се предвиђала подјела БиХ на три провинције. Норвешки дипломата, Торвал Столтенберг је изабран за новог копресједника у рјешавању кризе.¹³

Овен-Столтенбергова мапа је у значајној мјери поштовала етнопросторне односе и новостворене политичко-територијалне реалности. Предложена подјела БиХ полазила је од констатације да су у рату "свако са сваким", зараћене стране већ извршиле њену подјелу. У односу на војно-запосједнуту територију, највећи уступци захтијевани су од српске стране. Овен-Столтенберговом мапом Србима би припало 54%, Хрватима 16% и муслиманима 30% од укупне територије БиХ. "Према овој "мапи" фрагментираност српских територија неби била елиминисана, али би имала знатно прихватљивије облике. Босна и Херцеговина би остала независна држава, али би у њој постојао српски територијални ентитет."¹⁴ Овај план није био прихватљив за муслиманску страну и одбијен је јануара 1994. године.

У периоду када су међународни посредници нудили разне варијанте политичког преуређења Босне и Херцеговине, ратни сукоби су добијали на интензитету, а медијска кампања, углавном усмјерена против српске стране, достигла је огромне размјере и ратне сукобе на тај начин још више распламсала. У исто вријеме, незадовољни статусом у БиХ, Хрвати су половином 1993. ушли у рат са муслиманском страном, који је трајао годину дана. Овај сукоб је у многоме допринео да свјетска јавност мјење схвати и добије јасну слику о каквом се сукобу ради на територији БиХ. Да се не води само грађански рат, већ и етничко-вјерски и братоубилачки, у знатној мјери режиран и подстицан од стране регионалних и ванрегионалних сила. Овакав развој догађаја и прелазак "контролисаног" рата у рат ширих размјера, никоме није одговарао. Због тога је зараћеним странама поднешен концепт заједничке федералне државе на територији БиХ коју су контролисале хрватске и муслиманске оружане снаге. Тако је "под покровитељством САД закључен је у Вашингтону 18. марта 1994.

¹³ У Женеви је од 27. јула до 2. августа трајао састанак представника трију етничких заједница – Караџића, Изетбеговића и Бобана, којем су присуствовали и Туђман, Милошевић и Булатовић. На састанку је постигнута сагласност да БиХ буде "Унија трију република". (Смиља Аврамов, Постхеројски рат Запада против Југославије, ИДИ, Ветерник, 1997. год, 397.).

¹⁴ Миломир Степић, У вртлогу балканизације, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001. год, стр. 358.

између представника хрватског и бошњачко-муслиманског народа прелиминарни Споразум о устројству БиХ на федералним основама, као "заједнице изворно суверених народа у савезу Републике БиХ и о њезином ступању у конфедерални савез са Хрватском".¹⁵

Овим споразумом је окончан рат између Бошњака и Хрвата. Споразум је омогућио савез са Хрватском и то је искориштено за потписивање војног савеза. Легалан улазак хрватских војних постројби у БиХ промијенио је даљи ток рата те ставио Војску Републике Српске у крајње незавидан одбрамбени положај с обзиром на хрватски војни потенцијал и оружане снаге. "Вашингтонски споразум" је био прекретница у босанско-херцеговачкој драми.

Сљедећи мировни план, познат је као План Контакт групе. Контакт групу је сачињавало пет земаља: Велика Британија, Француска, Русија, Њемачка и САД, тачније министри иностраних послова ових земаља: Даглас Херд, Ален Жипе, Андреј Козирјев, Клаус Кинкел и Ворен Кристофер.

На састанку Контакт групе у Женеви 13. маја 1994. године, одлучено је да БиХ мора бити очувана "као јединствена Унија, унутар међународно признатих граница", са уставом који ће регулисати обавезе између српског и босанско-хрватског ентитета. Такође је постигнута сагласност да 51% територије припадне босанско-хрватском ентитету, а 49% српском ентитету.

Прва верзија Плана Контакт групе (мапе) била је понуђена у јулу 1994. године. Подјела територија била је у омјеру 49% за српску страну и 51% у корист хрватско-бошњачке коалиције.

Овај план је био неприхватљив за српску страну, како због омјера подјеле територије (српска страна је тада имала око 64% укупне територије БиХ), тако и због геостратешких интереса Републике Српске.

Када је постало јасно да српска страна не жели прихватити План Контакт групе, уз сагласност Уједињених нација, војне снаге НАТО пакта су дејствима из ваздуха порушиле све важније центре везе, оштетиле мостове и путеве те на овај начин у многоме ослабили позиције Војске Републике Српске. У исто вријеме када су почела дејства НАТО пакта, услиједила је и офанзива хрватске војске на Републику Српску Крајину и њен пад у августу 1995. чиме је западна граница Републике Српске остала незаштићена. Након војне акције "Олуја", а сходно одлукама Вашингтонског споразума, услиједила је здружена акција бошњачко-хрватских снага и снага НАТО пакта у западном дијелу Републике Српске, при чему је окупирано једанаест општина Републике Српске.

Република Српска је била сведена на простор мањи од 49% укупне територије БиХ и била принуђена да прихвати понуђену верзију новог Плана Контакт групе. Тачније, то је било једино и најповољније рјешење за Републику Српску, јер је пријетио тотални пораз и нестанак.

¹⁵ Смиља Аврамов, Постхеројски рат Запада против Југославије, ИДИ, Ветерник, 1997. год. стр. 402.

Због тога је Народна скупштина Републике Српске, на ванредном засједању одржаном 28. августа 1995. године, прихватила нову америчку иницијативу за рјешавање сукоба и изразила спремност на закључење мира и престанак оружаних сукоба у БиХ. На засједању Скупштине је одлучено да се изради "платформа" за заједнички наступ делегација Републике Српске и Савезне Републике Југославије. "Прво је 8. септембра 1995. године у Женеви усвојен документ о уставним принципима за Унију Босне и Херцеговине, затим је 26. септембра у Њујорку дограђен (довршен и заокружен тај документ)."¹⁶

Завршни преговори су вођени у граду Дејтону, држава Охајо, САД од 1. до 21. новембра 1995. године.

Постигнут је договор великих сила: САД, Велике Британије, Русије, Њемачке и Француске са Савезном Републиком Југославијом и Хрватском, те представницима сва три народа у БиХ: Србима, Бошњацима и Хрватима.

Формирање државе Републике Српске

Као што је већ констатовано, формирању Републике Српске претходиле су економска и геополитичка нестабилност свјетских сила, првенствено на политичкој карти Европе, тачније, распад СФР Југославије. Жеље за сецесијом и унитарним уређењем Босне и Херцеговине учинила је да стање у овој бившој федералној јединици Југославије постане изузетно напето. Врло брзо је у БиХ дошло до оштре националне подјеле и до формирања трију националних држава. Срби су почели стварати своју државу, Републику Српску, Хрвати своју, Републику Херцег Босну, а Бошњаци су тежили ка унитарној, грађанској БиХ.

Непосредан повод за коначно стварање Републике Српске били су октобарски догађаји 1991. године и документи које је тада донијела Скупштина БиХ, тачније, 14.10.1991. године, усвојени су: "Резолуција о суверености БиХ, Меморандум (писмо о намјерама) и Платформа о положају Босне и Херцеговине у евентуалном будућем устројству југословенске заједнице. Сва три документа су донијета без учешћа посланика српског народа."¹⁷ Од тада је почео убрзан процес конституисања државе Републике Српске. Од октобра 1991. до априла 1992. трајала је политичка фаза борбе за државу, а од априла 1992. до децембра 1995. године трајала је оружана борба за Републику Српску.

Рат је са собом донио трагичне посљедице у виду ратних разарања, те страдања цивилног и недужног становништва. Према подацима Министарства рада и борачко-инвалидске заштите 25.193 бораца Војске Републике Српске је дало своје животе (20.009 погинуло у борбеним дејствима, 4.319 је умрло усљед посљедица ратних дејстава и још увијек је 865 бораца евидентирано као нестали, 2004. год.). На почетку рата Срби су

¹⁶ Рајко Кузмановић, Уставно право, Центар за публикације – Правни факултет Бања Лука, 1999. год, стр. 374.

¹⁷ Исто, стр. 351.

ратовали против удружене хрватско-муслиманске коалиције. Послије распада коалиције, 1993. године, рат је добио форму која се заснивала на рату "свако са сваком и свако против свакога", односно стремљење све три етничке заједнице да у рату заузму што већи простор Босне и Херцеговине.

Током четворогодишњег периода (1991-1995.), у процесу конституисања Републике Српске донијети су значајни конститутивни акти:

-Већ 24. октобра 1991. године, 84 српска народна посланика су донијела Одлуку о оснивању Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини. Одлуком је утврђено да ће Скупштина разматрати и одлучивати о свим питањима, а нарочито о оним која се односе на остварење равноправности српског народа са осталим народима који живе у БиХ. Од фебруара 1992. године, након доношења Устава, званичан назив Скупштине је Народна скупштина.

-Одлуком о остајању српског народа Босне и Херцеговине у заједничкој држави Југославији 24.10.1991. и њеном потврдом на плебисциту 9. и 10. новембра "утврђено је да у циљу трајне заштите права интереса српског народа, српски народ остаје у заједничкој држави Југославији са Србијом, Црном Гором и другима који су се за тај останак изјаснили. Такође је потврђено да без воље сва три конститутивна народа не може постојати јединствена БиХ."¹⁸

-Скупштина српског народа Босне и Херцеговине донијела је 9. јануара 1992. године Декларацију о проглашењу Републике српског народа у БиХ. Овим проглашењем формално – правно је настала нова држава – Српска Република Босна и Херцеговина, и имала је три елемента неопходна за постојање и функционисање државе: територију, становништво, организацију и функционисање власти, оружане снаге и снаге безбједности.

-Дана 28. фебруара 1992. године донешен је Устав Српске Републике Босне и Херцеговине (Устав РС). Тиме се успоставља и потврђује самостална држава српског народа у којој су сви грађани равноправни и слободни.

Њиме се потврђује Република Српска као самостална држава. "Устав РС има сљедећа битна својства и карактеристике:

- а) Устав је основни и највиши акт нове државе;
- б) Устав је одраз постојећих друштвених промјена;
- в) Уставом су утврђени темељи уставног уређења Републике;
- г) Устав је донешен од надлежног органа и по посебном поступку;
- д) Устав је рађен по савременим стандардима;
- ђ) Устав спада у ред средње дугих устава;
- е) Устав је по свом карактеру крут;
- ж) Устав је флексибилан и отворен за промјене."¹⁹

-Истога дана када је усвојен Устав, усвојен је и Уставни закон за спровођење Устава РС. Њиме је Устав РС стављен у функцију и створени основни услови да се може примјењивати.

¹⁸ Исто, стр. 352.

¹⁹ Исто, стр. 357-360.

-Декларацијом о државном и политичком уређењу државе (12.08.1992.), утврђује се ново име државе. Наиме, држава се не зове више Српска Република Босна и Херцеговина, већ Република Српска. Декларацијом су утврђени и државни симболи, то јест химна "Боже правде", застава и грб.

Декларацијом је одређен и облик владавине – република, а административно-територијалана подјела државе је извршена на општине.

Поред аката које је доносила Народна скупштина Републике Српске, битно је истаћи и оне који су донијети под покровитељством УН и ЕУ. Најбитнији такви документи су: Женевски споразум и Њујоршки споразум.

-Женевским споразумом (08.09.1995.) је утврђена подјела БиХ на ентитете (Република Српска и Федерација БиХ), однос подјеле територије у омјеру 51-49%, те функционисање ентитета.

-Њујоршки споразум (26.09.1995.), у суштини, представља наставак Женевског споразума. Њиме се даље утврђују елементи за уставно-правно уређење Републике Српске, Федерације БиХ и државе Босне и Херцеговине.

Овим споразумом су утврђене и појашњене обавезе ентитета, власти ентитета, међународних обавеза државе, као и покренута иницијатива за што бржим наставком преговора који ће довести до коначног рјешења устројства ентитета и државе.

Рат и конституисање Републике Српске је окончано Дејтонским споразумом. Верификован је државни ентитет Република Српска са свим својим друштвеним, економским, геополитичким и културним обиљежјима.

Закључна разматрања

Последња деценија 20. вијека остаће упамћена по крупним територијалним промјенама, прије свега на политичкој карти Европе. Ове промјене нису заобишле ни југословенски геопростор. Дезинтегранивни процеси захватили су овај простор. Србија, Црна Гора, већина српког становништва у БиХ и Хрватској су жељели опстанак у заједничкој држави. Сецесионисти су напротив, агресивно дјеловали на остварењу свога циља о отцјељењу, што је довело до оштрих и трагичних сукоба. Рат је почео прво у Словенији, а затим се прењео у Хрватску да би у Босни и Херцеговини ескалирао. СФР Југославија се распала, а на њеним рувевинама створене су нове политичко-територијалне заједнице.

Једна од тих заједница је Босна и Херцеговина, настала на геопростору бивше СР БиХ, а као политичко-географски систем по много чему специфична и јединствена у свијету. Босна и Херцеговина као сложена и међународно-призната држава, састављена је од два ентитета: Федерације БиХ и Републике Српске. Дакле, у оквиру Босне и Херцеговине егзистира Република Српска. Она је резултат рата и "политичке борбе", али и резултат компромиса, који су се морали прихватити да би се успоставио мир.

Summary

GEOPOLITICAL ASPECTS OF DISINTEGRATION OF SFR YUGOSLAVIA AND ITS REFLECTION ON THE CIVIL WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ESTABLISHING THE REPUBLIC OF SRPSKA

Last decade of the 20 th century will be remembered for signification territorial changes, above all on the political map of Europe. These changes had also struck Yugoslav area.

SFR of Yugoslavia disintegrated, and six new states had came into existance out of it. One of this countries is Bosnia and Herzegovina, consisting of the two entities: Federacion of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska. Within the framework of Bosnia and Herzegovina exist the Republic of Srpska. It is a result of the war and „political struggle“, but also representent a result of a compromise which had to be reached in order for peace to be established.

ЛИТЕРАТУРА

1. Перко Војиновић, О историји југословенства и формирање Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године, Филозофски факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 1999.
2. Вељко Рогоић, Регионална географија Југославије, Школска књига Загреб, Загреб, 1982.
3. Смиља Аврамов, Постхеројски рат Запада против Југославије, ИДИ, Ветерник, 1997.
4. Славољуб Шушић, Балкански геополитички кошмар, Новинско-издавачка установа "Војска", Београд, 1995.
5. Мирослав Лазански, Јутарња патрола, Књига-Комерц, Београд, 1999.
6. Мићо Стојановић, Геополитичка и геостратегијска суштина процеса савременог свијета – противрјечности и контраверзе међународних односа -, Графомарк Лакташи, Бања Лука, 2001.
7. Миломир Степић, У вртлогу балканизације, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.
8. Рајко Кузмановић, Уставно право, Центар за публикације – Правни факултет Бања Лука, Бања Лука, 1999.
9. Зборник радова: Југословенски геопростор, Центар за марксизам универзитета у Београду, Београд, 1989.
10. Војни лексикон, ВИЗ, Београд, 1981.